

Czynności zawodowego kuratora sądowego dla dorosłych związane z wykonywaniem kary ograniczenia wolności

MAGDALENA NIEWIADOMSKA-KRAWCZYK

Katedra Prawa Karnego Międzynarodowego
Uniwersytetu Łódzkiego

Obowiązujący Kodeks karny wykonawczy¹ uczynił zawodowego kuratora sądowego organem postępowania wykonawczego². Podniosło to w sposób istotny jego rangę. Zawodowy kurator sądowy przestał pełnić wyłącznie rolę organu pomocniczego sądu, zyskując większą autonomię w zakresie podejmowanych decyzji. Nowy status kuratora zawodowego potwierdzony został kilka lat później uchwaleniem stosownych przepisów o charakterze ustrojowym, tj. ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych³.

Śledząc kolejne nowelizacje kodeksu karnego oraz kodeksu karnego wykonawczego⁴ dostrzec można tendencje ustawodawcy do zwiększania samodzielności kuratorów sądowych. Należy jednak mieć na uwadze, że

¹ Dalej k.k.w. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., nr 90, poz. 557 ze zm.)

² Por. S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, 3 wyd., Warszawa 2010, s. 62.

³ Dz.U. z 2014 r., Nr 795 — j.t.

⁴ Chodzi zwłaszcza o nowelizację, która weszła w życie 8 czerwca 2010 r. oraz 1 stycznia 2012 r.

nowa rola nie oznacza wyłącznie przywilejów i uprawnień, ale przede wszystkim wiąże się z szeregiem nowych obowiązków, zarówno o charakterze materialnym jak i procesowym, którym sprostać musi kurator zawodowy dla dorosłych realizując orzeczenia sądu.

Kurator sądowy najczęściej kojarzony jest z wykonywaniem środków związanych z poddaniem sprawcy próbie. Jednakże nie mniej ważne zadanie zawodowego kuratora sądowego związane jest z wykonywaniem kary ograniczenia wolności. Zakres czynności podejmowanych przez kuratora sądowego zależy w głównej mierze od treści tej kary. Przypomnieć należy, że kara ograniczenia wolności po raz pierwszy została wprowadzona do polskiego prawa karnego przez kodeks karny z 1969 roku. Nowy kształt materialno-prawny nadał karze ograniczenia wolności kodeks karny z 1997 roku. Jednakże w okresie jego obowiązywania treść tej kary, na skutek nowelizacji, uległa istotnej zmianie.

Dla przedstawienia pełnego obrazu czynności zawodowego kuratora sądowego związanych z wykonaniem tej kary, jak również wskazania istotnych zmian jakościowych i ilościowych w tym zakresie, zasadne jest choćby skrótowe omówienie kształtu prawnego kary ograniczenia wolności w świetle przepisów kodeksu karnego.

Na gruncie kodeksu karnego z 1969 r. treść kary ograniczenia wolności stanowiły elementy o charakterze obligatoryjnym (art. 33 § 2 k.k.), tj. zakaz zmiany bez zgody sądu miejsca stałego pobytu, obowiązek wykonywania pracy wskazanej przez sąd, pozbawienie prawa sprawowania funkcji w organizacjach społecznych, obowiązek udzielania wyjaśnień dotyczących przebiegu odbywania kary, jak również obowiązki o charakterze fakultatywnym (art. 35 k.k.), tj. obowiązek naprawienia w całości lub w części szkody wyrządzonej przestępstwem i obowiązek przeproszenia pokrzywdzonego⁵.

Najbardziej dolegliwy był obowiązek pracy, który mógł być orzeczony w jednej z trzech postaci (art. 34 k.k.):

1. Jako wykonywanie nieodpłatnej, dozorowanej pracy na cele publiczne w wymiarze 20–50 godzin w stosunku miesięcznym (orzekany wobec osób pracujących i niepracujących),

⁵ R. Giętkowski, *Kara ograniczenia wolności w polskim prawie karnym*, Warszawa 2007, s. 20.

2. Jako wykonywanie pracy dotychczasowej z potrąceniem od 10 do 25% wynagrodzenia za pracę na rzecz Skarbu Państwa albo na cel społeczny wskazany przez sąd, co połączone było z zakazem rozwiązania przez skazanego stosunku pracy bez zgody sądu, jak również zakazami przyznania skazanemu wyższego wynagrodzenia i przeniesienia go na wyższe stanowisko (orzekany wyłącznie wobec osób zatrudnionych w uspołecznionym zakładzie pracy),

3. Jako wykonywanie pracy w odpowiednim uspołecznionym zakładzie pracy z zastosowaniem rygorów wskazanych w pkt 2⁶ (orzekany wobec osób niepracujących jeśli przemawiały za tym względy wychowawcze).⁷

Kara ograniczenia wolności mogła zostać wymierzona na okres od 3 miesięcy do 2 lat.

Ustawodawca tworząc kodeks karny z 1997 r. gruntownie zmienił treść kary ograniczenia wolności. Jak wynika z uzasadnienia projektu k.k., było to spowodowane zarówno próbą uczynienia z niej kary alternatywnej wobec krótkoterminowej kary pozbawienia wolności, jak i wobec grzywny, a także dostosowania jej kształtu do coraz bardziej rozpowszechnionego na świecie środka penalnego, tzw. *community service*.

Do najważniejszych zmian poczynionych przez ustawodawcę w tym zakresie należą:

1. Skrócenie czasu trwania kary ograniczenia wolności do okresu od 1 miesiąca do 12 miesięcy⁸,

2. Rezygnacja z pozbawienia skazanego prawa do sprawowania funkcji w organizacjach społecznych, jako obligatoryjnego elementu tej kary,

3. Zobowiązanie sądu do wskazania rodzaju pracy, jaka ma być wykonywana przez skazanego w ramach k.o.w.,

⁶ W wyniku nowelizacji dokonanej w 1988 r. w miejsce potrąceń na rzecz Skarbu Państwa wprowadzono możliwość potrącenia z wynagrodzenia skazanego na rzecz zakładu pracy, w którym skazany odbywał karę w celu pokrycia wydatków związanych z jej wykonywaniem. *Ibidem*.

⁷ M. Szewczyk, *Kara pracy na cele społeczne na tle rozważań o przestępstwie i karze*, Kraków 1996, s. 199.

⁸ Por. J. Zagórski, *Orzekanie i wykonywanie kary ograniczenia wolności oraz pracy społecznie użytecznej w Polsce*, Warszawa 2003, s. 51.

4. Ograniczenie form wykonywania obowiązku pracy wskazanej przez sąd, poprzez odstąpienie od możliwości skierowania skazanego, niepozostającego w stosunku pracy, do pracy w odpowiednim uspołecznionym zakładzie pracy⁹,

5. Zmniejszenie miesięcznego wymiaru godzin nieodpłatnej pracy na cele społeczne do poziomu od 20–40 godzin,

6. Odmienne wskazanie podmiotów, w których może być wykonywana nieodpłatna praca wskazana przez sąd, tj. „w odpowiednim zakładzie pracy, placówce służby zdrowia, opieki społecznej, organizacji lub instytucji niosącej pomoc charytatywną, lub na rzecz społeczności lokalnej” — (art. 35 § 1 k.k.),

7. Wprowadzenie możliwości oddania skazanego na k.o.w. pod dozór kuratora lub osoby godnej zaufania, stowarzyszenia, instytucji, albo organizacji społecznej, do której działalności należy troska o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym — (art. 36 § 1 k.k.),

8. Nadanie probacyjnego charakteru k.o.w. poprzez poszerzenie katalogu obowiązków, które sąd może na skazanego nałożyć — (art. 36 § 2 k.k.)¹⁰,

9. W odniesieniu do potrącenia z wynagrodzenia za pracę zniesienie zastrzeżenia, że można orzec tę formę kary tylko wobec osoby zatrudnionej w uspołecznionym zakładzie pracy, jak również rezygnacja z zakazu przenoszenia skazanego na wyższe stanowisko w okresie odbywania kary i podnoszenia jego wynagrodzenia za pracę,

10. Wprowadzenie obowiązku sądu wysłuchania skazywanego przed określeniem czasu i sposobu nakładanych na niego obowiązków probacyjnych,

11. Wprowadzenie możliwości warunkowego zawieszenia wykonania kary ograniczenia wolności.

Wraz z kodeksem karnym został także uchwalony w 1997 r. kodeks karny wykonawczy, który zawierał odpowiednie przepisy dotyczące procesu wykonywania kary ograniczenia wolności. Wspomniany akt praw-

⁹ Jak podkreśla się w piśmiennictwie przedmiotu, utrzymanie tej formy obowiązku pracy byłoby nie do pogodzenia z obecnym ustrojem gospodarczym. Zob. R. Giętkowski, *op.cit.*, s. 22.

¹⁰ Zgodnie z treścią art. 36 § 2 k.k. są to obowiązki określone w art. 72 § 1 pkt 2, 3 lub 5 oraz w § 2.

ny nie tylko uczynił zawodowego kuratora sądowego organem postępowania wykonawczego, ale także powierzył mu dokonywanie czynności związanych z organizowaniem i kontrolowaniem wykonywania kary ograniczenia wolności¹¹.

Z pierwotnej treści art. 55 § 2 k.k.w. wynikało, że wykonując karę ograniczenia wolności zawodowy kurator sądowy miał do zrealizowania dwie grupy czynności. Pierwsza związana była z organizowaniem wykonania tej kary, druga zaś z jej kontrolowaniem. Choć wspomniany przepis nie konkretyzował tych czynności, to na podstawie analizy przepisów kodeksu karnego, kształtujących treść kary ograniczenia wolności, można wysnuć dwa wnioski.

Po pierwsze, czynności podejmowane przez kuratora sądowego w związku z wykonywaniem kary ograniczenia wolności już od momentu wejścia w życie kodyfikacji z 1997 r. miały bardzo szeroki zakres, po drugie zaś, mogły one być bardzo zróżnicowane w stosunku do poszczególnych skazanych.

Z przedstawionego wyżej, pierwotnego kształtu kary ograniczenia wolności w kodeksie karnym z 1997 r. wynika bowiem, że mogła ona zostać orzeczona w kilku wariantach:

1. Kara ograniczenia wolności w formie obowiązku pracy wskazanej przez sąd,
2. Kara ograniczenia wolności jak w pkt 1 połączona z obowiązkami probacyjnymi,
3. Kara ograniczenia wolności jak w pkt 1 połączona z dozorem kuratora sądowego,
4. Kara ograniczenia wolności jak w pkt 2 połączona z dozorem kuratora sądowego,
5. Kara ograniczenia wolności w formie potrącenia z wynagrodzenia za pracę,
6. Kara ograniczenia wolności jak w pkt 5 połączona z obowiązkami probacyjnymi,
7. Kara ograniczenia wolności jak w pkt 5 połączona z dozorem kuratora sądowego,

¹¹ Zob. S. Lelental, *op. cit.*, s. 264.

8. Kara ograniczenia wolności w jak w pkt 6 połączona z dozorem kuratora sądowego,

9. Kara ograniczenia wolności jak w pkt 1–6 z warunkowym zawieszeniem jej wykonania.

Należy mieć na uwadze, że w każdym z przedstawionych wyżej przypadków zawodowy kurator sądowy zobowiązany był do podjęcia zróżnicowanych zakresowo czynności związanych bądź zarówno z organizowaniem jak i kontrolowaniem tej kary, bądź wyłącznie jej kontrolowaniem. Również, jako organ postępowania wykonawczego zobowiązany był do podejmowania szeregu czynności procesowych, związanych ze składaniem wniosków dotyczących wykonania kary (art. 173 § 2 k.k.w.).

Ustawą z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy — Kodeks karny, ustawy — Kodeks postępowania karnego, ustawy — Kodeks karny wykonawczy, ustawy — Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw, zostały wprowadzone bardzo istotne zmiany zarówno w zakresie orzekania jak i wykonywania kary ograniczenia wolności¹².

Pierwsze z nich można sprowadzić do następujących punktów:

a) rezygnacja z udziału sądu we wskazywaniu rodzaju pracy, którą ma wykonywać skazany oraz określaniu miejsca jej wykonywania (art. 34 § 2 pkt 2 k.k. i art. 35 § 1 k.k.),

b) rezygnacja z możliwości oddawania skazanego pod dozór kuratora lub innego podmiotu określonego w art. 36 § 1 k.k.,

c) stworzenie możliwości orzekania wobec skazanego wszystkich środków o charakterze probacyjnym określonych w art. 72 k.k.,

d) dokonywanie potrąceń z wynagrodzenia za pracę wyłącznie na cel społeczny (art. 35 § 2 k.k.),

Przedstawione wyżej zmiany pociągnęły za sobą również konieczność nowelizacji kodeksu karnego wykonawczego.

Z punktu widzenia tematu niniejszego opracowania najistotniejsze są dwie z nich, a mianowicie:

a) przekazanie zawodowym kuratorom sądowym obowiązku wskazania rodzaju pracy, którą skazany ma wykonać oraz określenia miejsca jej wykonania,

¹² S. Leleńtal, *Kodeks karny wykonawczy...*, s. 257.

b) przekazanie zawodowym kuratorom sądowym wszystkich poza orzeczniczymi zadaniami w zakresie czynności związanych z organizowaniem i kontrolowaniem wykonywania kary ograniczenia wolności¹³.

Ponadto, na skutek omawianej nowelizacji, znacznie szerzej określono krąg podmiotów, w których może być wykonywana nieodpłatna, kontrolowana praca na cele społeczne, sprowadzono do niezbędnego minimum czynności administracyjne związane z organizacją i dokumentowaniem przebiegu wykonywania pracy (art. 58 k.k.w.) oraz zdjęto z podmiotów, w których praca ma być wykonywana obowiązek ponoszenia jakichkolwiek kosztów związanych z zatrudnieniem skazanych i ich obowiązkowym ubezpieczeniem od następstw nieszczęśliwych wypadków¹⁴.

Po przedstawieniu zmian, które doprowadziły do obecnego materialno-prawnego kształtu kary ograniczenia wolności, szczegółowej analizie zostaną poddane czynności zawodowego kuratora sądowego związane z wykonywaniem kary ograniczenia wolności w świetle aktualnego stanu prawnego, z uwzględnieniem wszystkich zmian dokonanych w tym zakresie po wejściu w życie kodeksu karnego wykonawczego z 1997 r.

Przed wszystkim wskazać należy, że kodeks karny wykonawczy zawiera wiele przepisów odnoszących się do zadań i czynności podejmowanych przez kuratorów sądowych, natomiast nie grupuje ich w jednym odrębnym rozdziale. Ponadto nie posługuje się wprost pojęciem „zadania” kuratorów sądowych, a jedynie zawiera ogólne sformułowanie „zakres działania” czy też „prawa i obowiązki”. Wobec powyższego uznać trzeba, że ów „zakres działania” wyznaczony jest przez przysługujące kuratorowi, jako organowi postępowania wykonawczego uprawnienia oraz nałożone na niego obowiązki. Te z kolei określają zadania tego organu oraz podejmowane w ich ramach poszczególne czynności¹⁵.

Omówienie wszystkich czynności zawodowego kuratora sądowego dla dorosłych wymaga nie tylko analizy przepisów rozdziału IX k.k.w. zatytułowanego „Kara ograniczenia wolności” oraz rozdziału XI „Prawa i obowiązki kuratora sądowego, wykonywanie dozoru, warunkowego

¹³ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Lex el.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Por. L. Bogunia, *Kurator jako organ prawa karnego wykonawczego*, NKPK 3, 1998, s. 181.

umorzenia postępowania i warunkowego zawieszenia wykonania kary”, ale także sięgnięcia do aktów wykonawczych, tj. Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 r. w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych¹⁶ oraz Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 czerwca 2010 r. w sprawie podmiotów, w których jest wykonywana kara ograniczenia wolności oraz praca społecznie użyteczna¹⁷.

W tym miejscu wydaje się zasadne stwierdzenie, że zawodowy kurator sądowy wykonując orzeczenie o karze ograniczenia wolności zawsze powinien mieć na uwadze cel wykonania tej kary określony w art. 53 § 1 k.k.w., a mianowicie wzbudzenie w skazanym woli kształtowania jego społecznie pożądaných postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego. Celowi temu powinny być zatem podporządkowane decyzje kuratora sądowego, podejmowane w trakcie wykonywania kary ograniczenia wolności¹⁸.

Z treści art. 54 k.k.w. wynika, że zasadą jest wykonywanie kary ograniczenia wolności w miejscu pobytu lub zatrudnienia skazanego albo w niewielkiej odległości od tego miejsca. Natomiast za wykonywaniem jej w innym miejscu mogą przemawiać jedynie „ważne względy”. Czynności związane z wykonaniem kary ograniczenia wolności będzie zatem zawsze podejmował kurator zawodowy tego sądu rejonowego, w którego właściwości skazany ma miejsce stałego pobytu. Wskazując

¹⁶ Dz.U. z dnia 11 marca 2013 r. — dalej Rozporządzenie w sprawie wykonywania obowiązków.... Rozporządzenie to było poprzedzone rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 czerwca 2002 r. w sprawie zakresu praw i obowiązków podmiotów sprawujących dozór, zasad i trybu wykonywania dozoru oraz trybu wyznaczania przez organizację, stowarzyszenia i instytucje swoich przedstawicieli do sprawowania dozoru (Dz.U. Nr 91, poz. 812), które utraciło moc na podstawie ustawy z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 240, poz. 1431); niniejsze Rozporządzenie uchyliło też przepisy § 11–15 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 marca 2003 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych (Dz.U. z dnia 30 czerwca 2003 r., Nr 112, poz. 1064 ze zm.)

¹⁷ Dz.U. z 2010 r., Nr 98, poz. 634; dalej — Rozporządzenie w sprawie podmiotów...; Rozporządzenie to zastąpiło Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 marca 2004 r. w sprawie podmiotów, w których jest wykonywana kara ograniczenia wolności oraz praca społecznie użyteczna (Dz.U. z 2004 r., Nr 56, poz. 544).

¹⁸ K. Postulski, *op. cit.*

rodzaj i miejsce wykonywania pracy kurator sądowy powinien uwzględniać dyspozycje omawianego przepisu, jak również dokonywać oceny zaistnienia owych „ważnych względów” przemawiających za zasadnością wykonywania kary w innym miejscu, uwzględniając przy tym wolę skazanego w tym zakresie¹⁹.

W celu wykonania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne sąd przesyła odpis orzeczenia właściwemu sądowemu kuratorowi zawodowemu — art. 56 § 1 k.k.w. Z treści tego przepisu wynika kilka istotnych kwestii.

Przed wszystkim odpis orzeczenia skazującego na karę ograniczenia w formie pracy nie jest już, jak to było przed nowelizacją z 2010 r., przesyłany do podmiotu zatrudniającego, wskazanego przez organ samorządu terytorialnego, bądź do innego podmiotu wskazanego przez sąd, ale do zawodowego kuratora sądowego.

Oznacza to, że właśnie kurator jest obecnie „gospodarzem” procesu wykonania kary ograniczenia wolności. Podejmuje on wszystkie, poza orzeczniczymi, czynności związane z procesem wykonywania tej kary.

Jednakże należy zwrócić uwagę na to, że omawiany przepis nie dotyczy orzeczeń skazujących na karę ograniczenia wolności w postaci potrącenia. W tym przypadku tryb kierowania orzeczenia do wykonania jest określony przez art. 59 § 1 k.k.w., a obowiązki w tym względzie nadal ciążą na sądzie²⁰.

Wydaje się również, że wyjaśnić trzeba zapis mówiący o tym, że odpis orzeczenia kierowany jest do zawodowego kuratora sądowego. Od strony „technicznej” opisany tryb wymaga przekazania orzeczenia najpierw do właściwego, ze względu na miejsce pobytu skazanego, zespołu kuratorskiej służby sądowej. Dopiero kierownik zespołu, dokonując rozdziału spraw, przydziela konkretną sprawę związaną z wykonaniem kary ograniczenia wolności właściwemu zawodowemu kuratorowi sądowemu. Tryb postępowania w tym zakresie szczegółowo określa Rozporządzenie w sprawie sposobu wykonywania obowiązków...

Paragraf 27 pkt 1 tego aktu wykonawczego wskazuje, że kierownik zespołu powierza sprawy związane z wykonywaniem kary ograniczenia

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ K. Postulski, *Zmiany w wykonywaniu kary ograniczenia wolności*, „Probacja” 2011, nr 3, s. 130.

wolności kuratorowi zawodowemu, którego predyspozycje, wykształcenie, umiejętności i przeszkolenie zapewniają skuteczne i efektywne ich prowadzenie, przy czym owo powierzenie musi nastąpić bezzwłocznie, najpóźniej jednak w ciągu 3 dni od daty przekazania sprawy do zespołu (pkt 3 § 27 Rozporządzenia). Przepis ten, choć służyć powinien uszczegółowieniu zapisów ustawowych, sam budzi wątpliwości. Jego treść wskazuje bowiem jednoznacznie, że inaczej niż to przewiduje k.k.w.²¹ wykonanie orzeczeń związanych z karą ograniczenia wolności nie może być powierzone każdemu kuratorowi zawodowemu, ale tylko takiemu, który spełnia wymagania określone w tym akcie wykonawczym. Przyjęcie takiego założenia w konsekwencji (mając na uwadze ilość tego typu orzeczeń) prowadzić musi do pewnego rodzaju „specjalizacji” kuratorów zawodowych. Wydaje się jednak, że nie taka była intencja ustawodawcy. Inną interpretacją, o którą można się pokusić jest stwierdzenie, że chodzi tu o kuratorów zawodowych, jako grupę (a nie kuratorów sądowych), którzy z uwagi na sam fakt przygotowania zawodowego spełniają owe przesłanki.

Niemniej jednak istotne znaczenie ma fakt, że ustawodawca wyznaczając, w wyniku nowelizacji k.k. w 2010 r., kuratorowi zawodowemu nową rolę w zakresie wykonywania kary ograniczenia wolności, nałożył na niego obowiązek pouczenia skazanego o jego prawach i obowiązkach a także o konsekwencjach uchylania się od odbywania kary, co wcześniej znajdowało się w gestii sądu²².

Jak wynika z treści znowelizowanego art. 57 § 1 k.k.w. pierwszą czynnością kuratora zawodowego po otrzymaniu orzeczenia do wykonania jest wezwanie skazanego i pouczenie go o prawach i obowiązkach oraz konsekwencjach wynikających z uchylania się od odbywania kary. Powinno to nastąpić w terminie 7 dni od doręczenia orzeczenia. Ponadto po wysłuchaniu skazanego kurator powinien określić rodzaj, miejsce oraz termin rozpoczęcia pracy oraz poinformować o tych ustaleniach właściwy organ gminy i podmiot, na rzecz którego praca będzie wykonywana.

²¹ Zob. art. 55 § 2 k.k.w.

²² W wyniku nowelizacji uchylono art. 53 § 3 k.k.w., który stanowił, że sąd poucza skazanego o jego prawach i obowiązkach oraz o konsekwencjach wynikających z uchylania się od odbywania kary.

Rozporządzenie w sprawie sposobu wykonywania obowiązków... wskazuje dodatkowo formę, w jakiej owo pouczenie powinno nastąpić. Ma ono być przedstawione na piśmie w dwóch egzemplarzach, z których jeden po podpisaniu przez skazanego pozostaje w aktach sprawy.

Ponadto jak wynika z treści rozporządzenia, skazany zobowiązany jest podać kuratorowi adres do korespondencji, a także numer telefonu i adres poczty elektronicznej, które, po wyrażeniu zgody przez skazanego mogą stać się alternatywnymi środkami komunikacji kuratora ze skazanym w okresie wykonywania kary.

Z uwagi na fakt, że pierwsze czynności kuratora zawodowego mają ogromne znaczenie dla dalszego procesu wykonywania kary, należy poświęcić im nieco więcej miejsca. Przede wszystkim trzeba zaznaczyć, że termin siedmiodniowy jest dla kuratora terminem instrukcyjnym, mającym zapewnić sprawne skierowanie wyroku do wykonania. Jest to termin dany kuratorowi na podjęcie czynności niezbędnych w celu wysłania skazanemu wezwania do stawiennictwa w sądzie.

Oznacza to także, że wezwanie do stawiennictwa w sądzie jest podstawowym sposobem nawiązania kontaktu ze skazanym i kurator nie musi w tym celu udawać się do miejsca zamieszkania skazanego. Jak podkreśla się w literaturze²³, samo wezwanie powinno być wysłane za zwrotnym potwierdzeniem odbioru, z uwagi na konsekwencje prawne jakie wywołuje niestawiennictwo skazanego na wezwanie kuratora. Jak wynika bowiem z art. 57 § 2 k.k.w. w wypadku, gdy skazany nie stawia się na wezwanie, kurator kieruje do sądu wnioski o orzeczenie kary zastępczej. Takie same skutki wywołuje brak zgody skazanego na podjęcie pracy, po uprzednim pouczeniu go o prawach i obowiązkach, a także konsekwencjach związanych z wykonywaniem kary ograniczenia wolności. Wprawdzie przepis ten nie stanowi wyraźnie, że niestawiennictwo ma być nieusprawiedliwione, a pouczenie skazanego prawidłowe, jednakże wydaje się to oczywiste.

W przepisie tym, jak słusznie wskazuje S. Lelental²⁴ „w sposób rażący przedłożono niczym nieuzasadniony rygoryzm nad zasadę, według której kara powinna być wykonywana w formie w jakiej została orzeczono-

²³ K. Postulski, *Zmiany w wykonywaniu...*, s. 126.

²⁴ S. Lelental, *op. cit.*, s. 278.

na”. Z jednej bowiem strony przyjęto pewien automatyzm w działaniu kuratora zawodowego, który nie jest podmiotem weryfikującym, a jedynie stwierdzającym pewne fakty, co w prostej linii prowadzić może do zbyt dużego obciążenia sądów rozpoznawaniem nieuzasadnionych wniosków. Z drugiej zaś powierzając kuratorom zawodowym wszystkie czynności związane z wykonaniem kary ograniczenia wolności, pozbawiono ich możliwości dokonania oceny stanu faktycznego i podjęcia decyzji co do zasadności występowania ze stosownym wnioskiem. Wydaje się zatem, że kuratorzy powinni w tej sytuacji zachować „zdrowy rozsądek” i pokusić się o ustalenie przyczyn zaistniałej sytuacji.

Z treści art. 57 § 3 k.k.w. wynika, że podstawę do wystąpienia z omawianym wnioskiem stanowi także nie podjęcie przez skazanego pracy w wyznaczonym terminie, jak również uchylanie się w inny sposób od odbywania kary lub wykonywania obowiązków.

Przepis ten także zdaje się świadczyć o niekonsekwencji ustawodawcy. O ile w przedstawionym wyżej przypadku ustawodawca zakładał automatyzm działania, o tyle w § 3 wymaga ustalenia przesłanki „uporczywości” działania skazanego, która ma charakter ocenny.

Podczas pierwszej rozmowy kuratora ze skazanym, kurator podejmuje decyzję co do rodzaju, miejsca oraz terminu rozpoczęcia pracy. Decyzja ta podlega kontroli sądu, dlatego też powinna zostać sporządzona na piśmie wraz z uzasadnieniem i odpowiednio doręczona skazanemu, za odpowiednim pouczeniem co do trybu zaskarżenia²⁵. Podkreślić trzeba, że kurator ma prawo zmiany swojej decyzji w przedmiotowej sprawie, o czym świadczy treść art. 57 § 4 k.k.w. Zmiana ta może być podjęta z urzędu lub na wniosek skazanego i powinna także mieć formę decyzji²⁶.

W trakcie wykonywania orzeczenia związanego z karą ograniczenia wolności czynności kuratora zawodowego koncentrują się wokół organizowania i kontrolowania wykonywania tej kary oraz obowiązków nałożonych na skazanego ją odbywającego — art. 55 § 2 k.k.w. Przepis ten, podobnie jak omówione już wyżej, wywołuje kontrowersje w doktrynie.

Pierwsza z nich związana jest z tym, czy ma on zastosowanie wyłącznie do kary ograniczenia wolności orzekanej bez warunkowego zawie-

²⁵ K. Postulski, *Zmiany w wykonywaniu...*, s. 128.

²⁶ *Ibidem*, s. 129.

szenia jej wykonania czy może również do kary ograniczenia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Za przyjęciem pierwszego stanowiska opowiada się K. Postulski²⁷, argumentując, że przepis wyraźnie stanowi o „wykonywaniu” kary, a zatem nie może on mieć zastosowania do kary z warunkowym zwieszeniem jej wykonywania. W tym kontekście zastanawiać może zmiana treści art. 55 § 2 k.k.w. dokonana nowelizacją k.k.w. z 2010 r., w której dodano zapis o „kontroli obowiązków nałożonych na skazanego odbywającego tę karę”. Pojawia się przede wszystkim pytanie o konieczność owej zmiany. Wydaje się bowiem, że zapis o kontroli wykonywania kary obejmował swym zasięgiem zarówno kontrolę wykonywania pracy, jak i obowiązków obligatoryjnych i fakultatywnych. Z obowiązującej treści przepisu wnioskować należy, że kontrola wykonywania tej kary nie obejmuje obowiązków nałożonych na skazanego ją odbywającego. Nadal jednak pozostaje otwarte pytanie, czy chodzi o obowiązki związane z karą wykonywaną, czy również tą, której wykonanie zawieszono. Pojawia się bowiem problem wzajemnej relacji terminów „wykonywanie” i „odbywanie”. Przyjmując za słuszny prezentowany pogląd K. Postulskiego, należałoby chyba uznać, że mamy tu ciągle do czynienia z karą faktycznie wykonywaną, w trakcie której osobne czynności stanowi organizowanie tej kary, osobne kontrolowanie jej wykonywania w zakresie pracy i ewentualnie obowiązków obligatoryjnych (immanentnie związane z karą), wreszcie osobne czynności stanowi kontrola obowiązków fakultatywnych, bo tylko takie może nałożyć sąd na odbywającego tę karę. Takie stanowisko zdaje się potwierdzać treść Rozporządzenia w sprawie wykonywania obowiązków, które zawiera osobny rozdział odnoszący się do kontroli wykonania obowiązków skazanego w okresie próby.

Odmienny punkt widzenia co do zakresu zastosowania art. 55 § 2 k.k.w. reprezentuje S. Leleńtal²⁸. Twierdzi mianowicie, że pojęcie „wykonywanie” obejmuje zarówno wykonywanie kary bez warunkowego zwieszenia, jak i z warunkowym zawieszeniem. Skoro kodeks karny wykonawczy nie przewiduje w Rozdziale IX odrębnego przepisu odnoszącego się do kary ograniczenia wolności z warunkowym zawieszeniem jej

²⁷ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2005, s. 256.

²⁸ S. Leleńtal, *Kodeks karny wykonawczy*, s. 263.

wykonania, to uznać trzeba, że treść art. 55 § 2 k.k.w. ma zastosowanie do obu postaci tej kary. Różny będzie jednak zakres owych czynności. Wiadome jest bowiem, że wobec skazanego na tę karę, któremu zawieszono jej wykonanie, nie jest konieczne wykonywanie czynności związanych z jej organizowaniem, ale jedynie kontrolowaniem.

Być może istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sporu jest ostatnie zdanie tego przepisu, które brzmi: „Przepisy o dozorze i kuratorze sądowym stosuje się odpowiednio”.

Jak już zostało opisane w pierwszej części niniejszego opracowania, nowelizacja k.k. z 2010 r. uchyliła m.in. przepis art. 36 § 1, który przewidywał możliwość oddania skazanego na k.o.w. pod dozór kuratora sądowego. Ta zmiana została pozytywnie oceniona w piśmiennictwie przedmiotu, gdyż wprowadzenie do kodeksu karnego rozwiązania umożliwiającego oddanie skazanego pod dozór budziło wątpliwości²⁹. Głównym argumentem podnoszonym przeciwko utrzymywaniu instytucji dozoru wobec skazanego na karę ograniczenia wolności było to, że zakres czynności kuratora zawodowego, podejmowany w związku z wykonywaniem tej kary, obejmujący organizowanie i kontrolowanie jej przebiegu oraz nałożonych obowiązków jest tak szeroki, że de facto stanowi dozór³⁰. Ponadto problem stanowiła wzajemna relacja pomiędzy art. 36 § 1 k.k., a art. 55 § 2 k.k.w. Chodziło o to czy kurator sprawujący dozór wobec skazanego na karę ograniczenia wolności i kurator wykonujący czynności w zakresie organizowania i kontrolowania tej kary to jedna i ta sama osoba, czy też mamy do czynienia z multiplikacją i zarazem konkurencją kuratorów wykonujących czynności wobec tego samego skazanego.

S. Leleental stoi na stanowisku, że pozostawienie zapisu o odpowiednim stosowaniu przepisów o dozorze jest „niedopatrzaniem” ustawodawcy, które powinno jak najprędzej być dostrzeżone. Autor ten podnosi ponadto, że taki zapis wymaga dokonania wykładni, ponieważ nie odsyła do konkretnego przepisu, który ma w danej sytuacji zostać zastosowa-

²⁹ Zob. m.in. M. Melezini, *Koncepcja kary ograniczenia wolności w projekcie kodeksu karnego z 1994 r.*, [w:] *Z problematyki Prawa Karnego*, red. P. Hofmański, s. 22; W.G. Rodakiewicz, *Kurator zawodowy i społeczny dla dorosłych w świetle nowych uregulowań kodeksu karnego*, NKPK 3, 1998, s. 64.

³⁰ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy*, Lex el.

ny. Nie odmawiając racji podanym argumentom, stwierdzić należy, że są one zasadne przy założeniu, że przepis art. 55 § 2 k.k.w. odnosi się wyłącznie do kary ograniczenia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania. Jeśli jednak przyjąć, że ma on zastosowanie do obu postaci tej kary, to pozostawienie zapisu o odpowiednim stosowaniu przepisów o dozorcze i kuratorze sądowym może mieć znaczenie. Skoro bowiem Rozdział IX k.k.w. nie zawiera, o czym była mowa wyżej, stosownego przepisu odnoszącego się do kary ograniczenia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, to uzasadnione może być odpowiednie stosowanie w tym zakresie przepisów o dozorcze, m.in. art. 169 k.k.w., — w odniesieniu do skazanego, na którego nałożono obowiązki w okresie próby, jak również art. 170 i n. k.k.w. w odniesieniu do kuratorów sprawujących kontrolę okresu próby. Wydaje się także, że odpowiednie zastosowanie do obu postaci kary ograniczenia wolności znajdą także przepisy k.k.w. określające prawa i obowiązki kuratorów zawodowych, wymienione w art. 173 § 1 i 2 k.k.w.

Pierwszy z nich wskazuje, że sądowy kurator zawodowy prowadzi działania mające na celu zapobieżenie powrotowi skazanego do przestępstwa, a także polegające na kontroli przestrzegania przez skazanego nałożonych obowiązków ustanowionych przez sąd lub związanych z okresem próby. Wydaje się, że wskazane w kolejnym przepisie obowiązki kuratora zawodowego mogą znaleźć zastosowanie wprost. Chodzi tu o następujące czynności: kontrolowanie w okresie próby wykonania przez skazanego nałożonych na niego obowiązków, składanie wniosków o rozszerzenie, zmianę lub ustanowienie obowiązków w okresie próby, o zwolnienie od wykonania tych obowiązków, składanie wniosków dotyczących kary ograniczenia wolności, wykonywanie czynności związanych z organizowaniem i kontrolowaniem wykonywania kary ograniczenia wolności.

W ramach tych ostatnich organizowanie wykonywania kary ograniczenia wolności może odnosić się po pierwsze do organizacji tzw. „zaplecza”, czyli pozyskiwania podmiotów, w których skazani mogliby wykonywać tę karę, oraz organizowania wykonywania tej kary w stosunku do konkretnego skazanego.

Do pierwszej sytuacji odnosi się art. 56 § 2 i 3 k.k.w. stanowiący, że właściwy organ gminy (wójt, burmistrz, prezydent) jest organem wy-

znaczącym miejsca, w których nieodpłatna, kontrolowana praca może być wykonywana, wskazując jednocześnie podmioty, które zobowiązane są do przyjęcia skazanych oraz te, w których wykonywanie pracy przez skazanych możliwe jest za ich zgodą. Wydaje się, że działania kuratora mające na celu zarówno pozyskiwanie podmiotów, jak i utrzymywanie z nimi stałego kontaktu są szczególnie istotne w przypadku tych jednostek, które nie mają obowiązku przyjmowania skazanych w celu wykonywania nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne. Mogą one zaważyć na skuteczności wykonania kary ograniczenia wolności³¹. Tryb wyznaczania przez właściwy organ gminy podmiotów zobowiązanych lub chętnych do przyjęcia skazanych określa Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie podmiotów, w których jest wykonywana kara ograniczenia wolności oraz praca społecznie użyteczna³². Choć inicjatywa w tym zakresie należy do prezesa sądu rejonowego, którego opinia dotycząca potrzeb sądu rejonowego w zakresie wykonywania pracy przez skazanych na rok następny jest wiążąca dla organu gminy, to wydaje się, że organem doradczym prezesa w tej sprawie powinien być zawodowy kurator sądowy. Pogląd ten znajduje uzasadnienie w treści § 29 Rozporządzenia w sprawie sposobu wykonywania obowiązków..., który stanowi, że kurator zawodowy w celu pozyskania podmiotów wymienionych w art. 56 § 2 i 3 k.k.w. w porozumieniu z prezesem sądu rejonowego nawiązuje stałą współpracę z organami samorządu terytorialnego oraz z przedstawicielami podmiotów określonych w art. 56 § 3 k.k.w.

W zakresie organizowania kary ograniczenia wolności konkretnemu skazanemu, zastosowanie ma art. 58 k.k.w. Wydane na jego podstawie Rozporządzenie w sprawie podmiotów... nakłada na podmioty, w których ma być wykonywana nieodpłatna, kontrolowana praca na cele społeczne następujące obowiązki:

- obowiązek przyjęcia skazanego skierowanego przez zawodowego kuratora społecznego w celu wykonania pracy;
- obowiązek pouczenia skazanego o obowiązku sumiennej pracy i konieczności przestrzegania ustalonego porządku i dyscypliny;

³¹ Zob. S. Lelental, *op. cit.*, s. 273.

³² Zob. przypis 8.

- obowiązek wskazania kuratorowi osoby odpowiedzialnej za organizowanie i kontrolowanie pracy skazanych,
- obowiązek przekazania kuratorowi zawodowemu odpisu harmonogramu pracy skazanych,
- obowiązek przekazywania kuratorowi w terminach przez niego wyznaczonych ale nie rzadziej niż raz w miesiącu informacji dotyczących: wykonania harmonogramu pracy, liczby godzin przepracowanych przez skazanego, rodzaju wykonywanej przez niego pracy, dnia rozpoczęcia i zakończenia pracy, niezgłoszenia się do pracy, niepodjęcia przydzielonej pracy, opuszczenia pracy bez usprawiedliwienia.

Z kolei Rozporządzenie w sprawie sposobu wykonywania obowiązków... określa z kolei obowiązki kuratora zawodowego związane z organizowaniem pracy na cele społeczne. Należą do nich:

- obowiązek przesłania osobie wyznaczonej w miejscu pracy, do którego skierowano skazanego, niezbędnych dokumentów w celu umożliwienia rozpoczęcia pracy;
- utrzymywanie stałego kontaktu z podmiotami, w których jest wykonywana nieodpłatna, kontrolowana praca na cele społeczne, w tym z osobami wyznaczonymi do organizowania i kontrolowania pracy, za pomocą środków komunikowania się na odległość;
- organizacja i prowadzenie szkoleń oraz instruktaży dla osób wyznaczonych do organizowania pracy skazanych, jak również ustalenie sposobu kontaktowania się z sobą, a w szczególności ustalenie szczegółowych informacji wskazanych w § 7 Rozporządzenia w sprawie podmiotów...

W odniesieniu do czynności związanych z kontrolowaniem wykonywania kary przez zawodowego kuratora sądowego, w myśl § 32 Rozporządzenia w sprawie sposobu wykonywania obowiązków... kontrola ta odbywa się przede wszystkim poprzez wizyty w miejscu pracy, a także sprawdzaniu wykonywania przez skazanego nałożonych na niego obowiązków. Sposób wykonywania pracy jest kontrolowany także przez analizę informacji przesyłanych w terminach miesięcznych przez osoby wyznaczone do organizowania pracy skazanych, w szczególności w zakresie liczby przepracowanych godzin oraz zachowania skazanego podczas wykonywania pracy. Kolejną czynnością służącą kontroli jest wezwanie skazanego do złożenia wyjaśnień dotyczących odbywania kary.

W razie nieprawidłowego wykonywania pracy kurator przeprowadza ze skazanym rozmowę dyscyplinującą i udziela mu stosownych pouczeń.

Ponadto, jak wynika z treści § 33 omawianego Rozporządzenia, kurator zawodowy, oceniając całość okoliczności związanych z wykonywaniem kary oraz uznając za zasadną zmianę w tym zakresie, występuje do sądu ze stosownym wnioskiem w zakresie:

- zmniejszenia liczby godzin pracy w miesiącu,
- zmianę sposobu wykonywania kary,
- orzeczenie kary zastępczej,
- zwolnienie od reszty kary.

Porównując treść aktów prawnych funkcjonujących w omawianym zakresie przed nowelizacją kodeksu karnego wykonawczego, można odnieść wrażenie, że zakres przedmiotowy zmian nie jest znaczny. Jeśli bowiem chodzi o obowiązki kuratora zawodowego związane z organizacją kary ograniczenia wolności w odniesieniu do podmiotów, w których praca ta była wykonywana, to przepisy Rozporządzenia RM z 23 marca 2004 r.³³ wskazywały, że polegały one na:

— sprawdzaniu prawidłowości przyjmowania i przydzielania pracy skazanych,

— ocenie wypełniania przez podmiot ciążących na nim obowiązków, m.in. w zakresie: pouczania skazanego o obowiązku sumiennej pracy czy zapoznania skazanego z przepisami dotyczącymi bezpieczeństwa i higieny pracy,

— żądaniu przekazywania przez podmiot informacji dotyczących m.in.: wyznaczonego pracownika odpowiedzialnego za organizowanie i kontrolowanie pracy skazanych, ustalonego harmonogramu pracy, liczby przepracowanych przez skazanego godzin, dnia rozpoczęcia i zakończenia pracy, niezgłoszenia się do pracy, niepodjęcia pracy³⁴.

Czynności sądowego kuratora zawodowego związane z organizowaniem i kontrolowaniem wykonywania kary ograniczenia wolności regulowane były przez Rozporządzenie MS z 12 czerwca 2003 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kurato-

³³ Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie podmiotów, w których jest wykonywana kara ograniczenia wolności oraz praca społecznie użyteczna.

³⁴ Zob. S. Lelental, *op. cit.*, s. 264–266.

rów sądowych — § 11–15. W świetle powołanego przepisu zawodowy kurator sądowy miał do wykonania następujące czynności:

- utrzymywanie stałego kontaktu z zakładami pracy, w których wykonywana była nieodpłatna, kontrolowana praca na cele społeczne,
- pozyskiwanie zakładów pracy,
- organizacja i prowadzenie szkoleń i instruktaży dla pracowników tych zakładów pracy,
- kontrola przestrzegania przez zakłady pracy ustalonych zasad organizacji pracy skazanych,
- wzywanie skazanego do złożenia wyjaśnień, udzielanie ostrzeżeń i podejmowanie innych środków dyscyplinujących,
- kontrola sposobu wykonywania kary w miejscu pracy,
- występowanie do sądu z wnioskiem dotyczącym: określenia rodzaju lub miejsca pracy, jeśli nie zostały wskazane w wyroku, zmniejszenia liczby godzin pracy w miesiącu, zmianę sposobu wykonywania kary, orzeczenia kary zastępczej, zwolnienia z reszty kary.

Przepisy omawianego Rozporządzenia określały także zadania kuratora sądowego związane z kontrolą realizowania przez skazanego obowiązków w okresie próby. Należały do nich: zbieranie co najmniej raz na 6 miesięcy informacji o zachowaniu skazanego; występowanie do instytucji i właściwych urzędów oraz osób fizycznych w celu uzyskania informacji o sposobie realizacji nałożonych na skazanego obowiązków; przyjmowanie od skazanego informacji o przebiegu okresu próby i sposobie wykonywania nałożonych obowiązków; bezzwłoczne powiadomienie sądu o popełnieniu przestępstwa oraz o innym rażącym naruszeniu porządku prawnego³⁵.

Podobne rozwiązania przyjmuje obowiązujące Rozporządzenie w sprawie sposobu wykonywania obowiązków... w § 35–43.

Na zakończenie wspomnieć wypada, że zawodowy kurator sądowy w zakresie czynności związanych z wykonywaniem kary ograniczenia wolności jest uprawniony zarówno do żądania w każdym czasie od skazanego wyjaśnień dotyczących odbywania kary i w tym celu wezwania go do osobistego stawiennictwa (art. 60 k.k.w.), jak również

³⁵ *Ibidem*, s. 264.

do występowania do sądu z wnioskiem w zakresie modyfikacji kary ograniczenia wolności (art. 61 k.k.w.), odroczenia lub przerwy w wykonaniu kary (art. 62 i 63 k.k.w.), skrócenia kary (art. 64 k.k.w.) czy wreszcie orzeczenia kary zastępczej (art. 65 k.k.w.). W tych wszystkich sprawach kurator zawodowy jest także uprawniony do udziału w posiedzeniach sądu.

Jak wynika z niniejszego opracowania, prawo karne wykonawcze przewiduje dla kuratora zawodowego bardzo szeroki zakres czynności związanych z wykonywaniem orzeczeń w zakresie kary ograniczenia wolności, różnicując go jednak w zależności od wariantu, w jakim kara ta jest orzeczona. Na przestrzeni obowiązywania kodeksu karnego i kodeksu karnego wykonawczego z 1997 r. zmianie uległ kształt kary ograniczenia wolności i co za tym idzie sposób jej wykonywania. Warto podkreślić jest jednak fakt, że w odniesieniu do kuratorów zawodowych zmiany te miały przede wszystkim charakter jakościowy a nie ilościowy. Spowodowały wzrost roli kuratora zawodowego jako organu postępowania wykonawczego realizującego zadania w zakresie wykonywania kary ograniczenia wolności, zwiększając jednocześnie jego autonomię. W omawianym okresie da się zauważyć tendencja ustawodawcy do obdarzania kuratorów zawodowych coraz większym zaufaniem i w konsekwencji przekazywanie im coraz większego zakresu czynności wymagających podjęcia samodzielnych decyzji. Jest to bardzo pozytywne zjawisko, które powinno zostać utrzymane także w najbliższej przyszłości.

Activities of professional probation officer for adults undertaken to execute the penalty of restriction of liberty

Summary

This paper describes the activities of professional probation officer undertaken to execute sentences of criminal court that refer to the penalty of restriction of liberty. The aim is to present a very important role of professional probation officer in the process of executing this kind of penalty.

The presentation consists of two parts. The first one refers to regulations concerning the penalty of restriction of liberty in the Polish Penal Code which have influence on tasks and activities undertaken by probation officers in executing that penalty. The second

part contains a description of all the activities that a professional probation officer has to undertake to execute the penalty of restriction of liberty, taking into consideration all legislative changes that have taken place in the last few years.

Keywords: professional probation officer, restriction of liberty, activities of professional probation officer, restriction of liberty in Polish Penal Code, execution of the penalty of restriction of liberty in the Penal Executive Code, penalties.